

Анотація. У статті розглядаються деякі аспекти розвитку української культури кінця XVII – початку XVIII ст. – періоду правління гетьмана Івана Мазепи.

Ключові слова: гетьман, архітектура, малярство, графіка, меценат.

Аннотация. В статье рассматриваются некоторые аспекты развития украинской культуры конца XVII – начала XVIII в. – периода правления гетмана Ивана Мазепы.

Ключевые слова: гетман, архитекатура, живопись, графика, меценат.

Ukrainian art of the late XVII – early XVIII centuries (The age of Ivan Mazepa's rule).

Yuriy Ivanchenko

Annotation. The article deals with some aspects of the development of Ukrainian culture in the late XVII – early XVIII centuries – during the rule of Ukrainian Hetman Ivan Mazepa.

Key words: Hetman, architecture, painting, graphic arts, philanthropist.

Тетяна КРОТОВА

завідувач кафедри

Київського національного університету

культури і мистецтв, кандидат педагогічних наук, доцент

ПРИНЦИПИ СТИЛІСТИЧНОЇ ЄДНОСТІ ПРЕДМЕТНОГО СВІТУ АНТИЧНОСТІ

Розмаїтий предметний світ спрадавен був для людини невід'ємною умовою розвитку та існування. Формуючи та утворюючи життєвий простір за допомогою речей і предметів, людина репрезентувала себе у соціальних відносинах, відповідно, рукотворний світ, система предметів, змінюючись на кожному з етапів людської історії за законами функціонального використання та естетичного впливу, характеризує певні культури, епохи.

Походження європейської культури має у своїй основі античні, насамперед давньогрецькі корені, тому закономірності предметної творчості цілком доцільно шукати у давньогрецькій спадщині, у досконало відпрацьованих канолах скульптури та архітектури, принципах вазопису, мистецтві драпірування тканиною. Окрім того, цей матеріал є досконалим для засвоєння принципів стилістичної єдності предметного світу, адже саме тут зародився стиль, який згодом отримає назву «класичний», а відпрацьовані у V та IV ст. до н.е. каноли архітектури, скульптури, пластичних мистецтв, літератури, філософії стануть взірцями для всіх наступних поколінь, століттями здійснюватимуть вплив на культуру Європи.

Античне мистецтво — (від лат. *antiquus* — давній) — історичний тип мистецтва. Термін «античний» був уперше застосований у середовищі письменників-гуманістів епохи італійського Відродження для позначення найдавнішої з відомих у той час культур, головним чином давньогрецької і давньоримської [8]. Жоден з видів творчості в античному світі не усвідомлювався як окрема, самостійна галузь, розділення на «мале» і «велике» мистецтво не існувало. Саме така система відтворює єдність художньо-

виражальних засобів та об'ємну модель предметного світу, в просторі якої знаходять своє місце будь-які об'єкти матеріальної культури.

Досвід дослідження і осмислення світу речей здійснювався науковцями в різних зрізах науки: історії, соціології, аксіології, етнографії, семіотики, історії техніки, мистецтва та дизайну. Загальним підходом досліджень у цих галузях є звернення до готових наявних об'єктів, зразків. Однак існує нагальна потреба розв'язання проблематики, пов'язаної з питаннями використання та створення речей, з принципами та передумовами їх формування. Саме ці питання були основними для творців матеріальної культури, її реальних складових, численних речей.

У зв'язку з цим постає питання проникнення до більш глибокої сутності матеріальної культури — у закономірності, що спрямовують як процеси створення предмету, так і етапи, через які проходить предмет протягом свого існування. Саме цим закономірностям мають відповідати його зміст та форма і саме їх повинні враховувати творці елементів предметного середовища.

Метою статті є визначення основних принципів стилістичної єдності предметного світу античності, зокрема розв'язання таких завдань: визначити місце матеріальної культури в системі буття людини античної доби; проаналізувати сутність матеріального об'єкта, що виражається у співвідношенні практичної та естетичної функцій; виявити характеристики структурної одиниці предметного світу античності — окремого предмета і його ознак (зміст, форма, функція, структура та їх взаємозв'язок; виявити об'єктивні чинники, котрі зумовлюють єдність змісту і форми матеріальних об'єктів: предметів, споруд та їх систем, фрагментів предметного середовища.

Осмислення предметної культури здійснювалося стародавніми греками на різних рівнях і в різних аспектах, починаючи з філософських суджень мислителів стосовно першопочатків матеріального світу, співвідношення у ньому користі і краси, спроб практиків встановити фактори, що визначають зміст і форму речей, різних споруд, з'ясувати принципи створення таких об'єктів, вимоги до них тощо.

У порівнянні з мистецтвом Стародавнього Єгипту, де незмінний спосіб життя людей зафіксовано протягом декількох тисячоліть, античне мистецтво стародавніх греків розвивалося дуже швидко: мистецтво класики і архаїки охоплює період близько двохсот років. Призначення місця матеріальної культури як важливої реалії в системі буття людини античної доби передусім слід враховувати розмаїття етнічних джерел еллінської культури. Античне мистецтво базувалося на традиціях своєрідного мистецтва жителів островів східного Середземномор'я, давньої минойської, або егейської, культури, на досвіді жителів о. Крит у будівництві, створенні настінних розписів, кераміці. Егейське ж мистецтво зазнало подвійного впливу: з одного боку — сформованого набагато раніше мистецтва Єгипту та Месопотамії, а з іншого — мистецтва континентальних «протоеллінів» з центрами у Тиринфі та Мікенах на Пелопоннесі. Також значущим джерелом культури еллінів стало мистецтво дорійців, арійських племен, що напали в XIII–XII ст. до н. е. на Пелопоннес з півночі, та мистецтво іонійців — давніх жителів материкової Греції, що прийшли, ймовірно, зі Сходу, але під тиском дорійців переправилися на острови та узбережжя Малої Азії.

До об'єктивних факторів, що впливають на характер мистецтва певного регіону, безумовно належить географічне розташування та природно-кліматичні умови. Материкова Греція являла собою ряд відокремлених невисокими гірськими хребтами до-

лин, у кожній з яких — свої природні умови і неповторний краєвид. У цілому ж Пелопоннес разом з островами Егейського моря знаходиться між Європою і Азією, на головному перехресті, де склалися у той час торговельні шляхи. Відносна свобода, незалежність, необхідний інформаційний обмін створювали унікальний шанс, потужний імпульс для розвитку. Клімат Греції помірно м'який, але гірська кам'яниста місцевість непридатна для землеробства й скотарства. Тому афіняни змушені були перейти від скотарства і землеробства до обробки оливкових плантацій, які могли вижити на кам'янистому ґрунті. Олію обмінювали на скіфське зерно, перевозили його морем у глиняних посудинах, що стимулювало розвиток гончарного ремесла та мореплавства. Для товарообміну потрібні гроші, тому греки навчилися карбувати монету, а щоб захистити флот від піратів — почали виготовляти зброю. Через відсутність дерева як будівельного матеріалу використовували камінь, зокрема для створення храмів. Обмеженість природних ресурсів і життєва необхідність визначали аспекти творчої діяльності стародавніх греків.

Дослідники звертають увагу на гармонійність грецької природи, що виховувала протягом століть естетичний смак її жителів [6, с. 17]. У стародавнього елліна не виникало потреби долати природу, здобувати собі життєвий простір, зводити величезні стіни, вежі, піраміди. Сама природа підказувала ідею співрозмірності, гармонії щодо організації життєвого середовища, космосу. Поняття космосу (грец. *kosmos* — порядок, будова, благо), який, на відміну від хаосу, є прекрасним у прояві цілісності, упорядкованості частин, було сформульоване грецькими філософами Піфагором, Анаксимандром, Емпедоклом [8].

Мистецтво розумілося у широкому сенсі і позначалося словом *techné* — майстерність, ремесло, уміння [13]. До мистецтва належали математика, медицина, будівництво, ткацтво. Пізніше склалися два види: експресивне і конструктивне мистецтво. Експресивним були танець, музика і поезія, конструктивним — архітектура, скульптура, живопис. Бог сонячного світла Аполлон і музи, що супроводжували його, спочатку протегували музиці, танцям, поезії, історії, астрономії, комедії, трагедії. Архітектура і скульптура, пов'язані із зневаженою фізичною працею, вважалися нижчими, «механічними», хоч їм протегували боги Афіна і Гефест. Лише пізніше, у періоди класицизму й академізму, Аполлон став символом гармонії та краси і уособленням «втончених мистецтв»: архітектури, живопису, скульптури [2].

Еллін всією душею зневажав рабство, прийняте у східних народів, і пишався своєю особистою свободою, гідністю мислячої людини. Але разом з цим існувало й деяке ускладнення стосовно образотворчого мистецтва. Вільний еллін міг широко захоплюватися витворами славнозвісних скульпторів і живописців, які вперше в історії насмілилися ставити підписи на своїх творах, але якщо б йому самому запропонували взяти в руки молот, різець або пензель, то він би дуже обурився: вільному громадянину не подобало займатися фізичною працею, адже це заняття рабів.

Існував також інший значущий фактор античної естетики, що ставив образотворче мистецтво нижче інших видів діяльності — воно трактувалося як «наслідування», тобто мимесис (з грец. *mimesis* — відтворення, подібність, відбиток) [17]. Живописець або скульптор, згідно з уявленнями давньогрецьких філософів, є наслідувачем, а образотворче мистецтво стосується початкової діяльності, є легко відтворюваним.

Істотним чинником, що пояснює сутність матеріального об'єкта античного мисте-

цтва, є потужний раціоналізм еллінського мислення. Все, що спочатку викликає подив, освоюється логічно, неодмінно має бути раціонально поясненим. Математичному доведенню в давніх еллінів підлягало все, навіть найочевидніші речі. Обсяг предметів вирішувався не емпіричним, а математичним шляхом. Випробування інтуїції логікою вивільняло мислення від рабського наслідування, проходження канонам. Це також пояснює головний принцип античної естетики і мистецтва — принцип «тілесності», заснований на уявленні про вищу красу як про досконале, живе, матеріальне тіло. Тому й боги у еллінів наділялися таким, як у смертних людей, тілом, тільки ще більш прекрасним. Відповідно, центром світобудови стародавніх греків була людина, яка, за словами грецького філософа Протагора, була «мірою всіх речей». Ці слова, висічені на фронтоні храму в Дельфах, означають місце усього рукотворного в системі світобудови, головною особливістю ставлять організованість та співрозмірність щодо людини. Головним поняттям мистецтва стає досконалість — внутрішня та зовнішня — калокагатія.

Найважливішими характеристиками структурної одиниці предметного світу античності — окремого предмета та його елементів — є форма, образний зміст, функція, структура, вигляд. Взаємозв'язок цих складових в античному предметі — чи то є амфора, чи предмети умеблювання, чи скульптура, чи деталі архітектури — представлений у повноті стилістичної єдності.

Давні елліни завдяки раціоналізму і конкретності свого мислення були майстрами точних формулювань в архітектурі та скульптурі щодо ясності конструкції і чистоти форми: ліній, силуетів, співвідношення мас і вивіреності пропорцій. Отже, міра, розміреність — одна з основних ідей античного мистецтва.

Це одна властивість еллінського мислення визначається словом «ейдос» (грец. *eidos* — вигляд, зовнішність, краса, властивість, ідея, споглядання). Воно означає наочність, тілесність античного образотворчого мистецтва, яскравість і повноту абстрактної ідеї в зорових образах [8]. Можливо, насамперед цим пояснюється такий сильний і тривалий вплив античного мистецтва на історію європейських художніх стилів.

Ясність і конкретність форми елліни позначали словом «симетрія» (грец. *symmetria* — сумірність), розуміючи її ширше, ніж ми тепер, а саме — як міру згоди, узгодженості частин [13].

Пізніше з'явилося поняття гармонії (грец. *harmonia* — порядок, взаємна злагодженість частин) і способу її досягнення — пондерації (лат. *ponderatio* — зважування, врівноваження частин) [8].

Ідея раціональності і розміреності античного мистецтва найяскравіше проявилися в архітектурі; симетрії і рівноваги форм — у скульптурі. Те й інше об'єднував антропоморфізм, що виявлявся як зображення (наслідування) одухотвореного космосом людського тіла. Саме тому грецька архітектура — скульптурна (зображувальна), а скульптура — архітектонічна.

Про давньогрецьку архітектуру ми можемо скласти думку з руїн храмів. Давньогрецький храм — це житло бога, всередині якого знаходилась його статуя. В основі планувальної структури храму був житловий будинок — мегарон. Грецьке слово «наос» (*naos* — нава) означає одночасно «храм» і «житло» [7].

Зовнішній образ архітектури античного храму мав перевагу над внутрішнім простором, утвореним масивними стінами без вікон. Грецька релігія не знала колек-

тивного богослужіння всередині храму, відповідно й архітектура була байдужою до внутрішнього простору. Залежно від розташування колон храми поділялись на різні типи: ант, периптер, простиль, амфіпростиль, диптер, моноптер. Вищим досягненням еллінського мистецтва є динамічна, мальовнича композиція афінського Акрополя. В основі її — чергування окремих картин, фіксованих точок зору, зорових проєкцій на просторову площину, що говорить про сприйняття і відтворення архітектурної форми, об'єму скульптурним методом — поза простором і часом.

Ретельно прорахована єдність образно-естетичної, будівельно-конструктивної, функціонально-утилітарної складових архітектурних споруд втілювалася в цілісній архітектурній системі — ордері. Стародавнім грекам вдалося створити новий художній образ колони. На відміну від масивних споруд Сходу — зіккуратів, пірамід, а також суцільного лісу папірусоподібних опор єгипетських багатоколонних храмів — грецька колона стоїть вільно, автономно. Звідси й походить її тектонічність (від грец. *tektonike* — будова) — зорова розчленованість опори по вертикалі на окремі частини [8]. Саме в античному ордері виражена еллінська антропоморфна ідея: органічність і співрозмірність з людиною. Така колона не реально (конструктивно), а зорово (зображально) виражає дію сил будівельної конструкції, асоціюються з силою людини. Ось чому в античному мистецтві цілком природною стала поява опор у вигляді людських постатей — атлантів і каріатид. Тільки стародавнім еллінам вдалося поступово створити образ жіночої постаті — каріатида, що просто і природно увійшла в архітектурну конструкцію і одухотвила її.

Закономірність розчленованості та взаємозв'язку несучих елементів — колон і тих частин, що їх вона тримає на собі (антаблемент, архітрав, фриз, карниз) в античній архітектурі теоретично обґрунтував у I ст. н. е. давньоримський архітектор Вітрувій [7]. У своєму трактаті «Про архітектуру» він назвав її словом «ордо» (лат. *ordo* — порядок, лад; див. ордер). Вітрувій також сформулював славнозвісну тріаду («тріада Вітрувія»): міцність, користь, краса (*firmitas, utilitas, venustas*). Наприкінці VII ст. до н. е. виник дорійський, потім іонійський, а наприкінці V — на початку IV ст. до н. е. — коринфський ордери. Давні елліни, однак, вільно комбінували різні ордери і варіювали їх відношення.

Антична класична скульптура — це вища стадія розвитку геометричного стилю, притаманного грекам ще з архаїчних часів. Грецьке мистецтво зросло з геометричного стилю, і за своєю суттю цей стиль ніколи не змінювався [4–6; 10; 14]. Геометризм скульптури, заснований на точному розрахунку та модульності стосовно величин, отримав нормативне втілення в знаменитому «Каноні», теоретичному творі скульптора Поліклета з Аргоса, написаному близько 432 року до н. е., але не збереженому до нашого часу. Згідно з правилом Поліклета, в ідеально складеній фігурі розмір голови становить одну восьму зросту, вся висота фігури ділиться за основними анатомічними точками на дві, чотири і вісім рівних частин (метричний розподіл), а торс разом з головою також відноситься до тазу і ніг, як ноги до торсу чи плечова частина руки до передпліччя і кисті (ритмічні відношення). Таким чином, фігура членується на три, п'ять, вісім частин, що узгоджується з принципом «золотого перетину», встановленим Піфагором і його учнями, але сформульованим як художнє кредо тільки в епоху італійського Відродження зусиллями Леонардо да Вінчі і Л. Пачьоли.

Свій ідеал Поліклет втілював у статуях Дорифора (близько 440 року до н. е.) та Діа-

думена (близько 430 року до н. е.), що дійшли до нас у пізніших повтореннях [9].

Проаналізувавши основні аспекти, що в сукупності складають стилістичну основу єдності предметного світу античності (архітектура, скульптура), можемо визначити основні принципи, на яких базується предметний світ античної Греції.

Такими принципами є: наочність, реалістичність античного образотворчого мистецтва; раціоналізм і конкретність мислення; відчуття міри, співмірності як основних постулатів античного мистецтва; надання внутрішній та зовнішній сутності людини сенсу центру світобудови.

1. Аппельрот В. Г. Великие греческие ваятели IV века. — Ч. 1: Пракситель. — М., 1893.
2. Аполлон: Изобразительное и декоративное искусство. Архитектура /В.Г. Арсланов, Т. Л. Астраханцева, А. Л. Баталов и др. — М., 1997.
3. Белов Г. Д. Скульптура школы Скопаса в Эрмитаже. — Л.; М., 1964.
4. Белов Г. Д. Пракситель. — Л., 1973.
5. Вальдгауер О. Ф. Лисипп. — Берлин, 1923.
6. Вальдгауер О. Ф. Мирон. — Берлин, 1923.
7. Витрувий. Десять книг об архитектуре /Пер. с лат. Ф. А. Петровского. — М., 1936.
8. Любкер Ф. Иллюстрированный словарь античности. — М., 2005.
9. Недович Д. С. Поликлет. — М.; Л., 1939.
10. Ньюбер С. Н. Фидий. — М., 1941.
11. Павлуцкий Г. Г. Фидий. — К., 1890.
12. Пракситель: Альбом репродукций. — М., 1958.
13. Чернецова Е. М. Мировое искусство: Энциклопедич. словарь. — М., 2005.
14. Чубова А. П. Скопас. — Л.; М., 1959.
15. Кобылина М. М. Аттическая скульптура VII—V до н. э. — М., 1963.
16. Скульптура Древней Эллады: Альбом. — М., 1963.
17. Величайшие гении мирового искусства: Архитектура. Живопись. Скульптура /Ю. Ф. Каторин (науч. ред.). — М., 2006.

Анотація. У статті розглядаються основні принципи стилістичної єдності предметного світу античної Греції на прикладі скульптури, архітектури.

Ключові слова: Антична Греція, скульптура, архітектура, стиль, стильова єдність, предметний світ.

Аннотация. В статье рассмотрены основные принципы стилистического единства предметного мира античной Греции на примере скульптуры, архитектуры.

Ключевые слова: Античная Греция, скульптура, архитектура, стиль, стилевое единство, предметный мир.

Principles of stylistic unity of the subject world of antiquity

Tet'ana Krotova

Annotation. The article deals with the main principles of stylistic unity of the subject world of antique Greece on an example of a sculpture, architecture.

Key words: Antique Greece, sculpture, architecture, style, style unity, subject world.